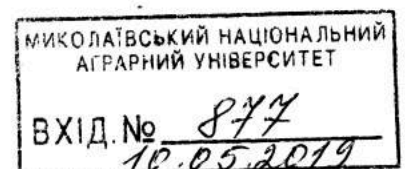

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Бабича Миколи Миколайовича
«Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
зі спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Актуальність теми. Проблема забезпечення продовольчої безпеки населення і продовольчої незалежності держави багаторівнева і багатоаспектна. Ця проблема розкриває цілий спектр соціально-економічних проблемних моментів, що визначає її актуальність. Відомо, що основою забезпечення продовольчої безпеки населення і продовольчої незалежності держави є розвинута господарська система країни. Від її фактичного стану, ефективного використання та реалізації соціально-економічного потенціалу залежить рівень забезпечення населення продуктами харчування. До того ж необхідно підкреслити важливість соціологічного виміру продовольчої безпеки, який викликаний взаємозумовленістю соціальної компоненти забезпечення населення продуктами харчування та реальною необхідністю розвитку продовольчої господарської системи.

В той же час загострення екологічних проблем та необхідність збереження якості довкілля потребує імплементації «зеленого» курсу національної економіки у контексті загальноєвропейських зрушень. Першочерговими завданням держави у цій сфері є створення сприятливих умов для скорочення питомої ваги ресурсоємних та екологонебезпечних галузей у загальній структурі вітчизняної економіки, сприяння веденню підприємницької діяльності, націленої на впровадження технологій більш чистого виробництва, систем екологічного управління, виробництва продукції з покращеними екологічними характеристиками. Екологоорієнтований економічний розвиток повинен бути тісно взаємопов'язаний зі сталим використанням природних ресурсів і менеджментом відходів, підтримкою біорізноманіття, збереженням екосистем та господарським використанням природно-ресурсного потенціалу.

Актуальність питання, поєднання мети та теоретико-методологічних основ

формування продовольчої безпеки України формують задачі дисертаційної роботи Бабича Миколи Миколайовича, що свідчить про їх актуальність, важливість та значимість.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним потребам науки і практики. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету в рамках тем: «Продовольча безпека України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0114U007072), де автором розкриті теоретичні засади, методологічні та методичні основи комплексної оцінки продовольчої безпеки в умовах глобалізації, «Організаційно-економічний механізм продовольчого забезпечення на засадах сталого розвитку сільськогосподарського землекористування» (державний реєстраційний номер 0116U008479), в рамках якої автором розроблено концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання, «Формування ринку сільськогосподарської продукції на засадах стійкого розвитку підприємств аграрного сектору» - автором запропонована система заходів по запобіганню втрат продовольства і харчових відходів (державний реєстраційний номер 0114U007074).

Дисертаційна робота також ґрунтується на Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» та Порядку денному у галузі сталого розвитку «Україна 2016-2030».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірності. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження сформульовані чітко, логічно, послідовно, є достатньо аргументованими, викладені на належному теоретико-методологічному рівні з використанням сучасних наукових підходів, оскільки вони:

– спираються на теоретико-методологічні наукові напрацювання вітчизняної та зарубіжної економічної науки стосовно забезпечення продовольчої безпеки та її ролі у соціально-економічному розвитку регіонів

держави;

- ґрунтуються на широкому використанні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження;

- базуються на нормативно-правових актах, розробках науково-дослідних та суспільно-громадських інститутів, монографічних обстеженнях, результатах досліджень ФАО формування системи продовольчої безпеки, а також на особистих розрахунках автора втрат продовольства та харчових відходів в Україні.

Сформовані автором наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються високим рівнем достовірності і обґрунтованості, базуються на сучасній методологічній базі, яку формують фундаментальні положення і постулати економічної теорії, економіки та управління, прикладні дослідження світового та національного рівня щодо принципів, методів та інструментів забезпечення продовольчої безпеки.

Підхід дисертанта до розробки теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо формування продовольчої безпеки відзначається ґрунтовністю дослідження, що підтверджується опрацюванням значного масиву вітчизняних і зарубіжних літературних джерел.

Достовірність наукових положень та обґрунтованість наведених дисертантом висновків зумовлена обраним науковим апаратом, що базується на використанні різноманітних методів та прийомів дослідження.

Уважне ознайомлення із змістом представленої дисертації дає підставу зробити висновок, що сформовані автором наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються достовірністю та обґрунтованістю.

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш суттєвими результатами проведених досліджень, які мають наукову новизну і виносяться на захист, є наступні:

вперше:

- обґрунтовано концептуальні основи формування стійкої продовольчої системи країни на засадах розбудови коротких ланцюгів постачання

(розроблено рекомендації щодо організації та розвитку коротких ланцюгів постачання на різних ієрархічних рівнях та запропоновано п'ять основних стратегій розвитку коротких ланцюгів постачання) (С. 255-274);

– розроблено методологічний підхід оцінки соціально-екологічних та економічних наслідків, які виникають в результаті втрат продовольства та харчових відходів на національному та регіональному рівнях, що передбачає встановлення рівня марних втрат ресурсів, аналіз обмеження фізичної доступності продуктів харчування та економічних наслідків втрат продовольства та харчових відходів в Україні (С.302-346);

– розроблено методологічний підхід обґрунтування і реалізації державної політики щодо продовольчого забезпечення населення України, в основу якого покладено причинно-наслідкові зв'язки проблеми недостатнього продовольчого забезпечення в Україні: проблеми (пропозиція та споживання)-напрями (дешеві продукти, зростання доходів та пропозиції продуктів)-заходи (заходи структурної політики, спеціальні та локальні заходи) (С.367-382);

удосконалено:

– методологічні підходи комплексної оцінки продовольчої безпеки, що охоплюють визначення і систематизацію норм та нормативів, а також критеріїв достатнього та якісного харчування для різних ієрархічних рівнів з урахуванням визначених цілей та завдань (С.117-119);

– систему показників продовольчої безпеки, яка відповідає визначеним принциповим методичним підходам та передбачає розподіл показників за різними ієрархічними рівнями і дає можливість оцінити рівень виконання завдань ЦСР2 (С.139-146);

– організаційно-економічний механізм запобігання втрат продовольства і харчових відходів для кожного етапу харчового ланцюга (виробництво, зберігання, переробка і упаковка, доставка та продаж, споживання), що дозволяє вирішити не лише економічні проблеми продовольчого забезпечення, але й соціальні та екологічні питання (С.346-365);

дістало подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо змісту теорії продовольчої безпеки, зокрема: систематизовано наукові підходи щодо тлумачення поняття «продовольча безпека» як стану системи, як рівня доступу, як механізму забезпечення та за поділом на рівні ієрархії; доведено необхідність поділу продовольчої безпеки за рівнями, як важливої складової її забезпечення, що дозволило сформулювати зміст та сутність продовольчої безпеки різних ієрархічних рівнів і визначити відповідні їм інструменти та механізми досягнення бажаного стану; запропоновано визначення продовольчої безпеки як соціально-економічного та екологічного стану розвитку, що забезпечує постійний фізичний, економічний і соціальний доступ людей до безпечної та поживної їжі через застосування адекватних механізмів на різних ієрархічних рівнях (С.39-50);

– глобальні стратегічні ініціативи у сфері продовольчого забезпечення, що характеризуються спрямуванням зусиль на побудову коротких ланцюгів постачання продовольства та зменшення втрат продовольства і харчових відходів (С.69-70);

– пропозиції щодо нормативно-правового регулювання продовольчої безпеки, що дозволило узагальнити законодавчі ініціативи країн-членів ЄС та України відносно права на харчування та встановити їх принципові відмінності (С.73-88);

– наукові основи моніторингу та інформаційного забезпечення процесів формування продовольчої безпеки, що дозволило визначити основні підходи та проблеми їх здійснення на різних ієрархічних рівнях (С.90-103);

– дослідження стану та тенденцій продовольчої безпеки України, в результаті яких встановлено закономірності розвитку системи продовольчого забезпечення в країні на різних рівнях та у світовому вимірі (С.222-226);

– наукові засади формування стійкої продовольчої системи через короткі ланцюги постачання, зокрема: встановлено основні критерії, необхідні для визначення коротких ланцюгів постачання (географічна, соціальна та економічна близькість) (С.66-69), та їх визначальні ознаки (відстань,

комунікації, розмір, якість продукції, кількість посередників та рівень компромісу) (С.233); визначено передумови розвитку коротких ланцюгів постачання в Україні через призму особливостей розвитку сільських територій, а також потреб споживачів, виробників та громади (С.234-235); обґрунтовано доцільність розвитку коротких ланцюгів постачання на місцевому рівні, що забезпечує стійкість розвитку сільської території, зокрема сприяє соціальній взаємодії (соціальна стійкість), сільському розвитку та економічному відродженню (економічна стійкість), зменшення споживання енергії та викидів вуглецю (екологічна стійкість) (С.246); систематизовано внутрішні та зовнішні фактори впливу, а також можливості та ризики розвитку коротких ланцюгів постачання (С.252-254);

– експериментальні дослідження оцінки втрат продовольства та харчових відходів в Україні, визначені за методикою ФАО для усіх регіонів України за основними групами продовольства (зерно, картопля, овочі, плоди та фрукти, молоко, м'ясо) на кожному з етапів харчового ланцюга (виробництво, зберігання, переробка і упаковка, доставка та продаж, споживання) (С.278-301).

Оцінка змісту та завершеності дисертації. В цілому дисертаційна робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, характеризується єдністю змісту, стилем викладення наукових положень і висновків, що забезпечує доступність сприйняття та осмислення матеріалів дослідження.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» у роботі було окреслено задачі, на які автором дано обґрунтовані відповіді. Це вимагало ретельного опрацювання вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, значного масиву статистичної інформації, застосування різноманітних наукових методів та підходів досліджень. Загальні висновки логічно випливають зі змісту роботи, у концентрованому вигляді відображають основні результати дисертаційної роботи.

Вивчення матеріалів дисертації дозволяє зробити висновок, що наукові

результати, отримані автором, базуються на ґрунтовній та всебічній розробці проблеми, що досліджується, аналізі різних підходів до її вирішення. Результати досліджень мають достатній ступінь достовірності, яка обумовлена використанням великого обсягу аналітичних і статистичних даних.

Дисертаційне дослідження Бабича М.М. «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» є завершеною науковою працею, у якій вирішується конкретне науково-практичне завдання – поглиблення теоретико-методологічних та прикладних основ формування ефективної системи продовольчої безпеки України на засадах сталого розвитку. Дисертація виконана на актуальну тему, належним чином оформлена, характеризується науковою новизною, практичною спрямованістю і достовірністю сформульованих висновків. Матеріал дисертації викладено грамотно, з дотриманням послідовності та логіки наукового дослідження. Зміст дисертації повною мірою відображено в публікаціях автора.

Усе вищезазначене дозволяє стверджувати, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а представлена дисертація є завершеною науковою працею, яка за змістом відповідає вимогам до докторських робіт.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Практичне значення дисертаційного дослідження підтверджується тим, що основні наукові результати, отримані під час проведення дослідження, доведено до практичного впровадження.

Зокрема, рекомендації та пропозиції, що мають місце в дисертації, використано у практичній діяльності Комітетом з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України (довідка від 07.06.2018р.); Департаментом економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської облдержадміністрації (довідка №124/4-01.01.19 від 06.02.2019 р.); Головним управлінням статистики у Миколаївській області (довідка №83 від 15.06.2018р.); Миколаївським обласним центром перепідготовки та підвищення

кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ і організацій (довідка № 237/01-14/18 від 14.06.2018 р.); Миколаївським відділенням Укрдержфонду підтримки фермерських господарств (довідка № 109 від 29.05.2018 р.); Управлінням агропромислового розвитку Очаківської райдержадміністрації (довідка №13/01-24/19 від 24.01.2019 р.); Управлінням агропромислового розвитку Вознесенської райдержадміністрації (довідка №7/61-17/19 від 17.01.2019 р.); Миколаївським національним аграрним університетом у науковій роботі (довідка № 01-18/108 від 29.01.2019 р.) та у навчальному процесі (довідка № 01-18/109 від 29.01.2019 р.).

Теоретичні та методологічні розробки, висновки та пропозиції дисертаційної роботи Бабича М.М. можуть бути використані на рівні загальнодержавного, регіонального, місцевого та галузевого планування й використання підходів до забезпечення продовольчої безпеки. Результати дослідження також можуть бути використані у освітньому процесі у науково-дослідній роботі з метою поглиблення оцінки продовольчої безпеки.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Найбільш суттєві теоретичні та практичні результати досліджень, методичні розробки, висновки та пропозиції знайшли відображення у 58 наукових працях, з них 4 – монографії (1 – одноосібна); 19 – у наукових фахових виданнях України та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (з них 15 одноосібних); 5 – у наукових періодичних виданнях інших держав (з них 1 у виданні, що зареєстровано у міжнародній наукометричній базі Web of science, 4 одноосібних); 28 – у матеріалах конференцій; 2 – препринти.

В опублікованих працях відображені основні наукові положення та результати дисертаційної роботи. Термін розсилання примірників фахових видань, у яких опубліковані праці дисертанта, а також кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. Відповідні публікації висвітлюють основні наукові положення дисертації, зокрема ті, які автор виносить на захист.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Основні наукові положення, отримані результати і рекомендації виконаного дисертаційного дослідження досить повно розкрито в авторефераті. Автореферат відповідає вимогам, що ставляться МОН України до авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дисертаційна робота Бабича Миколи Миколайовича за змістом, логікою побудови основних композиційних частин, а також за оформленням відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40. від 12.01.2017 р.

Відповідність дисертації спеціальності і галузі науки, за якими вона представлена до захисту. Дисертаційна робота Бабича Миколи Миколайовича «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» є завершеною науково-дослідницькою роботою, що містить елементи наукової новизни у формуванні теоретико-методологічних положень та практичної цінності у розв'язанні проблеми національної безпеки – формування системи продовольчого забезпечення України на засадах сталого розвитку.

Дисертація підтверджує кваліфікацію її автора і відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством в розрізі наступних напрямів дослідження: Економічна безпека національного господарства; Стратегія економічного розвитку (стратегія макроекономічного розвитку окремих макроекономічних процесів: науково-технічний прогрес, інвестиції, інновації тощо), регуляторна політика держави та механізм її реалізації (затвердженого Постановою президії ВАК України від 14.12.2006 №31-06/11).

Дискусійні положення та зауваження. Поряд з позитивною оцінкою результатів дослідження, слід зазначити деякі дискусійні положення та

недоліки, які мають місце в роботі:

1. Викладені у підрозділі 1.3 результати дослідження стосовно нормативно-правового регулювання продовольчої безпеки в Україні та ЄС, цілком логічно одержали продовження у формуванні моделей економічних та соціальних відносин між структурами державного управління та місцевими органами влади. Однак вони розпорошені у різних розділах роботи, доцільно було б ці пропозиції систематизувати у вигляді конкретних законодавчих ініціатив та норм права.

2. Цілком очевидно, що забезпечення продовольчої безпеки України, потребує суттєвої модернізації в напрямі розвитку підприємницької діяльності на селі, впровадження інноваційних технологій у виробництво, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій. Всі ці фактори ґрунтовно досліджені дисертантом, що дало йому змогу дати чіткі та конкретні відповіді на визначені проблемні питання. Разом з тим, поза увагою автора залишились такі чинники державної політики, як регулювання експорту-імпорту продовольства та регулювання цін на продукти харчування.

3. В контексті забезпечення продовольчої безпеки України доцільно було б розкрити проблемні аспекти щодо стандартизації в процесі державного регулювання якості товарів, що стосуються контролю якості та безпеки товарів, забезпечення прав та інтересів споживачів, гармонізації вимог національних стандартів з міжнародними в умовах нових інституційних вимог європейської інтеграції України (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, План дій Україна-ЄС та ін.).

4. На с. 220-222 (рис. 3.35, додаток Ж) дисертації представлено результати кореляційно-регресійного аналізу, метою якого було визначення міри впливу розміру домогосподарства, місця проживання, обсягу витрат на харчування, рівня доходів та наявності дітей на рівень харчування. Результати кореляційно-регресійного аналізу показали тісний зв'язок між факторними та результативною ознакою. Дані регресійні моделі потребують інтерпретації в

контексті вироблення авторських рекомендацій щодо вирішення проблем у встановлених залежностях.

5. Запропоновані дисертантом заходи запобігання втрат продовольства та харчових відходів (с. 351-359, табл. 5.26, рис. 5.28-5.34) доцільно було б підтвердити результатами розрахунків (фактичних чи прогнозованих) їх реалізації, що логічно підтверджувало економічну ефективність запропонованого.

6. У підрозділі 5.3 автор цілком обґрунтовано наводить пропозиції щодо інструментів та механізмів реалізації державної політики продовольчого забезпечення населення України на рівні сільських територій, малих та середніх міст та мегаполісів. Варто було б також надати авторські рекомендації для конкретних регіонів, зокрема Донецької та Луганської областей, які у третьому розділі роботи були віднесені до категорії регіонів з критичним рівнем продовольчої безпеки.

7. У 5-у розділі є схожі за будовою та змістом рисунки, які відрізняються лише видом продукції (рис. 5.5-5.10 та 5.11-5.16). Доцільно було б скомпонувати аналогічні за змістом аналітичні дані в одному рисунку чи таблиці, що включала б усі наведені на рисунках види продукції, або ж перенести їх у додатки.

Визначені дискусійні положення та побажання вказують на багатоплановість досліджуваної проблеми. Її актуальність та практично-наукову значущість, що не змінює загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бабича Миколи Миколайовича на тему «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика» є завершеним науковим дослідженням, виконаним автором самостійно і характеризується високим рівнем актуальності, наукової новизни та практичної значимості. Робота містить науково обґрунтовані положення і розробки, що мають теоретико-методологічне значення і практичну цінність. В роботі отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне науково-прикладне завдання, яке полягає у комплексному та

системному обґрунтуванні теоретичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення продовольчої безпеки України на засадах сталого розвитку.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до докторських дисертацій.

Вважаю, що дисертаційна робота на тему «Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика», представлена на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук відповідає вимогам чинного Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор, Бабич Микола Миколайович, заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту
економіки та бізнес-освіти
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О.Г. Чирва

Ректор

Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О.І. Безлюдний